

D'Annunzio u Rijeci 1919.: Reprezentacije u jugoslavenskom tisku

Pavlaković, Vjeran

Source / Izvornik: Časopis za povijest Zapadne Hrvatske, 2021, 16., 35 - 59

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:991258>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Uredila / Edited by
ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

D'Annunzio u Rijeci 1919.: Reprezentacije u jugoslavenskom tisku¹

Vjeran Pavlaković²

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
Sveučilišna avenija 4, Rijeka

UDK: 32-05D'Annunzio, G.:316.7(497.1Rijeka)“1919“

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

Primljeno / Received: 20. 12. 2021.

Prihvaćeno / Accepted: 28. 3. 2022.

Kraj cenzure u ratu u novonastaloj Jugoslaviji (u to vrijeme poznatoj pod nazivom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) omogućio je novinarima i urednicima da objavljuju vijesti o kaotičnim poslijeratnim događajima – revoluciji, promjeni granica i građanskim nemirima. Okupacija Rijeke/Fiume koju je izveo Gabriele D'Annunzio u rujnu 1919. uslijedila je nakon višemjesečnih nagađanja o teritorijima koje će Italija steći na istočnom Jadranu. Dramatični tekstovi o D'Annunziju popunjavala su naslove novina od Zagreba do Beograda, pa čak i Sjedinjenih Američkih Država. Iako su napisane brojne povijesne knjige o stvarnim događajima u Rijeci za vrijeme D'Annunzijeve okupacije, ovaj tekst analizira kako su dnevne novine u Jugoslaviji prikazale situaciju u Rijeci od rujna 1919. do siječnja 1921. Dok su neke novine isticale brutalnost okupacije i stalne talijanske nacionalističke prijetnje drugim obalnim gradovima, drugi su ili ignorirali događaje u Rijeci ili karakterizirali „D'Annunzijevu avanturu“ kao ridikulozni pokušaj skretanja pažnje na sebe. Arhivi i drugi povijesni izvori omogućuju sustavniju rekonstrukciju ovog razdoblja, ali analiza tiska daje zanimljiv uvid u medijsku konstrukciju ove dinamične povijesne epizode i karakter samog D'Annunzija.

Ključne riječi: D'Annunzio, Rijeka, mediji, Jugoslavija, kultura sjećanja

1 Ovo istraživanje djelomično je podržalo Sveučilište u Rijeci u sklopu projekta „Riječki krajobrazi sjećanja“ (uniri-human-18-273). Zahvaljujem se Federicu Simonelliju i Vittorale degli Italiani na organizaciji konferencije u rujnu 2019. koja je potaknula transnacionalna i kritička promišljanja o D'Annunzijevoj Rijeci. Zahvaljujem se i Igoru Bezinoviću, Vanni D'Alessio, Carlu Leu, Tei Perinčić, Marku Medvedu, Dominique Reill i Francesci Rolandi na pomoći s materijalima, povratnim informacijama o ranim verzijama članka i dugim raspravama o povijesti Rijeke s početka dvadesetog stoljeća. Engleska verzija članka je objavljena u zborniku *Fiume 1919-2019: Un centenario europeo tra identità, memorie e prospettive di ricerca* (Milan: Silvana, 2020).

2 Prijevod na hrvatski jezik: Ela Perušić, Mia Đanović, Marina Pauletić, Ivona Marušić i Patricia Kregar.

12. rujna 2019., grupa talijanskih nacionalista koji su se prozvali *Gli Idraulici* (Vodoinstalateri) izvjesila je divovsku talijansku zastavu ispred Guvernerove palače u Rijeci, gdje se trenutno nalazi Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, ali sto godina unazad bilo je to središte jednog od najneobičnijih događaja u povijesti grada. Aktualni riječki gradonačelnik Vojko Obersnel oštro je reagirao i izjavio da ova provokacija veliča „krvavo i teško razdoblje za Rijeku u kojem je propala u gospodarskom i svakom drugom smislu”.³ To se odnosilo na petnaest mjeseci kada je Rijekom (*Fiume*) vladao talijanski pjesnik, ratni heroj i diktator Gabriele D’Annunzio iz Guvernerove palače u kaotičnim posljedicama Prvog svjetskog rata. D’Annunzijeva okupacija Rijeke, različito tumačena kao revolucionarna fešta, protofašistička vladavina terora ili neuspješni politički eksperiment, desetljećima je dobivala malo pažnje izvan Italije. Hvaljena D’Annunzijeva biografija *The Pike* (2013.) koju je napisala Lucy Hughes-Hallett, engleskoj je publici još jednom predstavila čuvenog zavodnika i time postavila temelje za nova istraživanja i analize kako se približavala stota godišnjica od njegova ulaska u Rijeku. Iako je bilo mnogo naznaka da će stogodišnjica omogućiti znanstvenicima da preispitaju ovaj povijesni događaj koji više nije opterećen fašističkim ili komunističkim okvirima koji su karakterizirali mnoge ranije politizirane analize, u rujnu 2019. otvorene su dvije izložbe u Trstu (*Disobbedisco: La rivoluzione di D’Annunzio a Fiume / Odbijam poslušati: D’Annunzijeva revolucija u Rijeci*) i u Rijeci (*D’Annunzijeva mučenica*) koje su nudile radikalno različita, zapravo potpuno suprotna tumačenja događaja iz rujna 1919. godine. Štoviše, otkrivanje spomenika D’Annunziju u centru Trsta na godišnjicu njegova ulaska u Rijeku mnogi su u Hrvatskoj shvatili kao provokaciju, a to je potaknulo Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske da uputi prosvjedno pismo talijanskom veleposlaniku u Zagrebu.⁴ Iako su hrvatska i talijanska policija radile na sprječavanju bilo kakvih dodatnih radikalnih intervencija osim distribucije nacionalističkih letaka u Trstu i Rijeci, bilo je jasno da talijanska i hrvatska percepcija D’Annunzija ostaju jednako suprotne kao što su bile i prije sto godina.

3 *Novi list*, 13. rujna 2019., str. 3

4 *Jutarnji list*, 13. rujna 2019., str. 3.

Prilog 1: D'Annunzijeva uniforma na izložbi u Trstu (2019., Autor: Vjeran Pavlaković)

Prvotni cilj ovog rada bio je ispitati kulturno sjećanje na D'Annunzija iz Hrvatske, i šire, iz bivše jugoslavenske perspektive. No, ubrzo je postalo jasno da je točnije ako govorimo o kolektivnoj amneziji, nego o kolektivnom sjećanju na događaje iz 1919.-1921. među građanima Hrvatske ili čak Rijeke. Komunistička historiografija naglašavala je teleološki lanac događaja od D'Annunzijeve protofašističke okupacije Rijeke, do 1924. kada je fašistička Italija zauzela Rijeku te oslobođenja grada 1945. zahvaljujući Titovim partizanima.⁵ Iako se D'Annunzijevo pothvat (*impresa di Fiume*) često spominjalo kao jedan od prvih činova fašističkog ugnjetavanja koje je okončano tek Narodnooslobodilačkom borbom, vrlo je malo istraživanja povijesničara bilo usmjereno na to razdoblje, posebice na sve što bi moglo osporavati antifašističku stranu priče. Opravdanje novih granica socijalističke Jugoslavije bilo je od vitalnog značaja, a povijest Istre i Rijeke suprotstavljala je imperijalističku i fašističku talijansku agendu oslobodilačkoj i emancipirajućoj jugoslavenskoj agendi.⁶ Nakon raspada

5 *Povijest Rijeke* (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1988.).

6 Analiza Ferde Čulinovića iz 1953. klasično je djelo o povijesti Rijeke u međuratnom razdoblju, u kojem opisuje D'Annunzija kao „agenta talijanskog financijskog kapitala i njegove ekspanzije“. Ferdo Čulinović, *Riječka država: Od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji* (Zagreb: Povijesno društvo NR Hrvatske, 1953.), str. viii. Analiza D'Annunzija isključivo kao fašističkog razbojnika može se pronaći u uređenom opsežnom svesku o povijesti, kulturi i gospodarstvu Rijeke iz 1953. godine koji opisuje kako se grad našao „u predvečerje fašizma“, gdje je „D'Annunzio i nadalje ostao neograničeni gospodar Rijeke sa svojim fašističkim legionarima“, a njihov „krvavi teror prijetio je da uništi sve što je hrvatsko“. Ivo Sučić, „Rijeka 1919.-1945.“, u izdanju Jakše Ravlića, *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1953.), str. 292-296.

komunizma i jugoslavenske države 1990-ih, nacionalistička revalorizacija hrvatske povijesti zamijenila je marksistička tumačenja, uključujući i epizodu vezanu uz D'Annunzija. Međutim, promatranje događaja u multietničkoj Rijeci kroz isključivo hrvatsku ili talijansku prizmu ograničilo je nijansirano razumijevanje D'Annunzija i njegovog utjecaja na grad.⁷ Iako je došlo do novih znanstvenih radova o tom razdoblju, kolektivna amnezija o D'Annunziju nastavila se sve do približavanja stote obljetnice, a uspješna kandidatura Rijeke za Europsku prijestolnicu kulture 2020. potaknula je ponovno zanimanje za cijelo razdoblje 20. stoljeća.⁸ Relativno mali broj znanstvenika koji pišu na engleskom ili hrvatskom jeziku primjenjuju pristup kojim se proučava sjećanje na ovu temu, a rijetka iznimka je članak Natke Badurine u službenom časopisu Državnog arhiva u Rijeci, koji naglašava transnacionalno sjećanje i promjene u europskoj politici sjećanja od 1989. godine.⁹ Dakle, umjesto da analizira nedostatak kulturnog sjećanja na D'Annunzija, ovaj se rad okreće prikazima događaja iz prvih nekoliko mjeseci od ulaska pjesnika-ratnika u Rijeku te njezine okupacije, kako je to bilo opisano u jugoslavenskim, a u manjoj mjeri američkim, novinama. Ovo je dio većeg istraživačkog projekta o medijskim reprezentacijama o razdoblju nakon Prvog svjetskog rata, ali u svrhu ove analize bit će obuhvaćeni samo događaji iz 1919. godine. Uz kratki pregled povijesnog i političkog konteksta, bit će riječi o najnovijim istraživanjima o D'Annunziju na engleskom i hrvatskom jeziku, iako opseg ovog rada onemogućuje iscrpnu analizu cjelokupne historiografije koja se bavi tom temom.

7 Rad Dominique Reill dovodi u pitanje dominantne nacionalističke narative budući da etnonacionalistički identitet u Rijeci/Fiume nije bio samo fluidan, već određen složenim birokratskim sustavom koji je odobravao državljanstvo i prava bez obzira na nacionalnost pojedinca. Dominique Reill, *The Fiume Crisis: Life in the Wake of the Habsburg Empire* (Cambridge: Belknap Press, uskoro dostupno).

8 Petar Strčić je 2003. uređivao poseban broj časopisa Rijeka posvećen D'Annunziju koji je ponudio neke nove podatke o riječkim izbjeglicama, ali i bio pretjerano fokusiran na nacionalni identitet kao ključni čimbenik događaja između 1919. i 1921. Uvodni članak također je više puta naglašavao D'Annunzijeve seksualne ekstese kao dominantnu karakteristiku njegova vremena u Guvernerovoj palači, umjesto da dublje ulazi u nijansirani politički krajolik grada u to vrijeme. Vidi Petar Strčić, „D'Annunzio danas”, Rijeka, sv. 8, br. 2 (2003), str. 9-28. Knjiga Gorana Moravčeka *Rijeka: Između mita i prešućene povijesti* ponovno je izdana i proširena 2018., nudeći popularnu povijest D'Annunzijeve razdoblja. Vidi Goran Moravček, *Rijeka: Između mita i prešućene povijesti* (Rijeka: Fluminensiana, 2018). Iako obrađuje povijest Katoličke crkve tijekom cijelog razdoblja fašizma, pomno istražena knjiga Marka Medveda *Riječka Crkva u razdoblju fašizma* donosi dosta novih podataka o D'Annunzijevu odnosu prema riječkom svećenstvu. Vidi Marko Medved, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma: Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.). Konačno, istraživanje Ljubinke Toševa-Karpowicz o D'Annunziju u Rijeci nudi zanimljiv pogled na ideologiju dokumenata poput Kvarnerskog statuta i odnosa s gradskim masonima. Vidi Ljubinka Toševa-Karpowicz, *D'Annunzio u Rijeci: mitovi, politika i uloga masonerije* (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2007).

9 Natka Badurina, „D'Annunzijeve okupacije Rijeke: prema transnacionalnom pamćenju,” *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, br. 61-62 (2020.), str. 143-160.

Prilog 2: Riječki orao bez jedne glave na spomeniku u Ronchiju (2019., Autor: Vjeran Pavlaković)

D'Annunzio u Rijeci (Fiume)

Okupaciju Fiume/Rijeke Gabrielea D'Annunzija, od njegovog dramatičnog ulaska u grad 12. rujna 1919. do nasilnog završetka na Krvavi Božić u prosincu 1920., s nestrpljenjem su pratili novinari iz cijelog svijeta. Riječka kriza često je bila na naslovnicama, kako američkih tako i europskih novina. Uvijek sklon samopromociji, D'Annunzio je dao svoj doprinos dostavljajući medijima slike, deklaracije, manifeste i skandalozne prikaze kaotične atmosfere u gradu. Dok je riječka kriza bila usko isprepletana s talijanskom nacionalnom politikom (stoga ne iznenađuje da je bila istaknuta u talijanskom tisku), za američke novinare D'Annunzijeve podvizi varirali su između međunarodne politike i čistog senzacionalizma. Što se tiče jugoslavenskog tiska, izvještavanje se znatno razlikovalo od regije do regije, pri čemu su hrvatske i slovenske novine izvještavale u znatno većoj mjeri nego srpske. Dramatični događaji

u Rijeci zbili su se u specifičnom trenutku u kojem su političke prilike u Italiji, Jugoslaviji i samom gradu Rijeci bile u takvom stanju neizvjesnosti i nestabilnosti u poslijeratnom razdoblju da su omogućile karizmatičnom vođi poput D'Annunzija da provede svoj politički eksperiment.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS), odnosno Jugoslavija kako se neformalno nazivala, stvorena je 1. prosinca 1918. pod vodstvom Kraljevine Srbije i vladajuće dinastije Karađorđević, koja je zaokupila teritorij izgubljen raspadom Austro-Ugarskog i Osmanskog Carstva.¹⁰ Iako su mnogi političari iz bivših habsburških zemalja zamišljali federalni sustav u novoj državi s ravnomjernom raspodjelom vlasti, veteranski srpski političar Nikola Pašić i kralj Petar Karađorđević (ubrzo ga je zamijenio njegov sin, regent, a kasnije kralj Aleksandar), inzistirali su na centraliziranoj, unitarnoj državi. Država je tako od samog početka bila oslabljena unutarnjim nesuglasicama, a postala je još nestabilnija zbog slabog Privremenog predstavnštva koje je djelovalo kao parlament prije nego što je Ustavotvorna skupština (izabrana 28. studenog 1920.) donijela novi ustav (tzv. Vidovdanski ustav donesen 28. lipnja 1921.).¹¹ Iako nisu bile izravno zahvaćene ratom, hrvatsko je područje doživjelo znatne nemire zbog pobuna seljaka i vojnih povratnika radikaliziranih na ruskoj bojišnici, poznatih kao Zeleni kadrovi, dok je Dalmacija patila od velike gladi i nestašica.¹² Mnogi su u Hrvatskoj bili kritični prema načinu ujedinjenja, a najposvećenija hrvatska oporba priželjkivala je ili obnovu Habsburgovaca ili stvaranje samostalne republike, što je bilo nemoguće s obzirom na međunarodnu političku situaciju. I za Hrvate i za Slovence situacija u Rijeci otkrila je njihovu nesposobnost da spriječe jednostrana djelovanja talijanskih postrojbi duž cijele jadranske obale, ali i naglasila činjenicu da interesi Beograda nisu uvijek bili usklađeni s njihovim interesima kada su u pitanju međunarodni odnosi.

Dok se nova jugoslavenska država borila da ujedini svoje različite regije i dogovori primjeren politički sustav, Italija je bila potresena unutarnjim borbama i opterećena socio-ekonomskim i emocionalnim posljedicama Velikog rata u razdoblju poznatom kao Crvene dvije godine (*biennio rosso*, 1919-1920). Italija je iz rata izašla kao pobjednik, ali to ju je skupo koštalo. Deseci tisuća nezadovoljnih veterana svoj su bijes zbog nesposobnosti parlamentarnog fašističkog sustava iskalili podržavajući rastući fašistički pokret. Sindikati i revolucionarne skupine paralizirali su talijansko gospodarstvo štrajkovima i akcijama koje su graničile s pobunom punog razmjera.¹³ D'Annunzijeva

10 Neposredno nakon raspada Austro-Ugarske, Južni Slaveni Carstva proglasili su 29. listopada 1918. formiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Ova država je imala malo političkog utjecaja, budući da je nastala na poraženoj strani rata, i gotovo bez vojnih resursa, što je potaknulo njezino vodstvo da pozove srpsku vojsku da pokuša ograničiti talijanske akcije na jadranskoj obali. Država je prestala postojati 1. prosinca 1918. nakon ujedinjenja sa Srbijom.

11 Za političke izazove s kojima se suočava međuratna Jugoslavija vidi Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. (Ithaca: Cornell University Press, 1984.); i Dejan Djokić, *Elusive Compromise: A History of Interwar Yugoslavia* (Oxford: Oxford University Press, 2007.).

12 Ivo Goldstein, *Hrvatska, 1918.-2008.* (Zagreb: EPH, 2008.), str.20.

13 Philip Morgan, *Italian Fascism, 1915-1945*, drugo izdanje (New York: Palgrave MacMillan, 2004.), str. 37-50.

domoljubna retorika o „osakaćenoj pobjedi” i potrebi da Italija polaže pravo na sav teritorij obećan tajnim Londonskim Sporazumom (i više) bila je idealna suprotnost pesimističnoj situaciji na domaćoj sceni. Dok je teritorij na koji je Italija polagala pravo bio dijelom omraženog Austrijskog Carstva, sada je bio dijelom novorođene jugoslavenske države i branila ga je Srpska vojska, nominalno saveznica iz Velikog rata.

Godine 1919. građani Rijeke i susjednog Sušaka iznenada su se našli u novoj pograničnoj zoni, između Kraljevine Italije i Jugoslavije, i okupirani od strane talijanskih, srpskih i međunarodnih postrojbi. Londonski sporazum nije uključio Rijeku kao teritorij obećan Italiji budući da je bila glavna luka Budimpešte i nitko nije predvidio potpuni raspad Austro-Ugarske 1915. godine. Ipak, Rijeka je imala složen politički mozaik koji je uključivao iredentiste koji su željeli da Italija pripoji grad, dok je Italija bila puna nacionalista poput D'Annunzija koji je tražio što više teritorija kako bi nadoknadio strašno krvoproliće tijekom rata. Istog dana Država Slovenaca, Hrvata i Srba proglasila je Rijeku dijelom njihove nove države, riječki protalijanski političari na čelu s Antonijem Grossichom formirali su Talijansko nacionalno vijeće (*Consiglio Nazionale di Fiume*), što je odigralo presudnu ulogu u pozivanju D'Annunzija da zauzme grad.¹⁴ S raspadom Habsburškog Carstva nije iznenađujuće da je gradska politička elita ponovno razmotrila svoje saveze budući da Budimpešta više nije bila administrativna metropola. Gubitkom Budimpešte (i Beča) kao središta, Rim, Zagreb i Beograd postali su gradovi prema kojima bi Rijeka mogla gravitirati.

Pitanje Rijeke postalo je točkom spora između pobjedničkih saveznika tijekom poslijeratnih pregovora u Versaillesu, pri čemu je Italija zahtijevala luku, dok su Francuska, Engleska, a posebno Sjedinjene Američke Države odbijale popustiti svim teritorijalnim ambicijama Italije.¹⁵ Unutarnji sukobi i višestruki neriješeni granični problemi s gotovo svim svojim susjedima značili su da je Beograd riječku krizu promatrao samo kao jedno od mnogih gorućih pitanja. Jugoslavija jednostavno nije mogla snažno odgovoriti na bilo kakve prijetnje periferiji, iako je srpska vojska bila upućena u Rijeku i duž cijele obale u pokušaju da zaustave daljnje talijanske prodore preko linije razgraničenja uspostavljene na kraju rata.¹⁶ Pokušavajući izbjeći daljnje krvoproliće nakon toliko godina rata, i Jugoslavija i Italija u konačnici su ovisile o odlukama savezničkih sila, posebice američkog predsjednika Woodrowa Wilsona, da riješe „jadransko pitanje”.¹⁷

14 Tea Perinčić, *Rijeka ili smrt! D'Annunzijeva okupacija Rijeke, 1919.-1921.* (Rijeka: Naklada Val, 2019.), str. 41.

15 Robert Gerwarth, *Pobijedeni: Zašto nije završio Prvi svjetski rat, 1917.-1923.*, preveo Mate Maras (Zagreb: Vuković & Runjić, 2018.), str. 205-211.

16 Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1919-1921* (Beograd: Narodna knjiga, 1988.), str. 171-197.

17 Rijeka je tijekom 1919. godine bila na naslovnica međunarodnih novina dok su diplomati u Parizu pokušavali pronaći rješenje za poslijeratne granice. Uključenost predsjednika Wilsona često se komentirala u tisku, kao u članku iz *Boston Globea* pod naslovom „Jugoslaveni traže pomoć od Wilsona” (1. veljače 1919., str. 9), ali je bio i kritiziran zbog pokušaja rješavanja svih globalnih problema. Vidi *Chicago Tribune*, 15. rujna 1919., str.1.

The Chicago Daily Tribune. FINAL EDITION
WORLD'S GREATEST NEWSPAPER
THURSDAY, SEPTEMBER 18, 1919. 32 PAGES. PRICE TWO CENTS

TRY TO CRY WILSON DOWN

PEACE ENVOYS MAKE FIUME A FREE STATE

Harbor Open to All in New Territory Compromise.

ROBERTSON TO SHUT OFF FLATS HEAT, END SMOKE

Plans Drastic Step to Wash Menace to Health.

SUGGESTION FOR A STATUE IN THE FINE PUBLIC SQUARE

Open Shop Letter Draws Threat of Walkout Monday.

WILSON PICKS 22 LEADING MEN FOR INDUSTRY PARLEY

COAST SPEECH ON SHANTUNG INTERRUPTED

Powers Will Guard China, Promise of President.

LATE NEWS BULLETINS

GROCERY TRAIL TRAPS THIS WIFE

THE WEATHER

ATOMIC ENERGY PERLS PLANET, SILVER SAVERS SAY

PERU PRESIDENT SLAIN, IS RUMOR

BRITISH SUPPRESS CORK EXAMINER FOR AIDING LOAN

U.S. MAY DEPART BARCELONA AND LONDON GOLDMAN

Prilog 3: Chicago Tribune, 18. rujna 1919., str. 1

D'Annunzijevo „Sveti ulazak” u Rijeku 12. rujna 1919., rezultat zavjere u Italiji i uz potporu Talijanskog nacionalnog vijeća u gradu, činio se kao proaktivno rješenje za agoniju neodlučnosti koja je trajala mjesecima.¹⁸

18 Michael A. Ledeen, *D'Annunzio: The First Duce* (New Brunswick: Transaction Press, 2002.), str. 58-77.

Protalijanske snage u gradu doživjele su D'Annunzijevo zauzimanje grada kao dugo očekivani prvi korak za pripajanje Italiji, dok su građani koji se kulturno, jezično ili nacionalno nisu smatrali Talijanima, ili su se protivili D'Annunziju, brzo snosili teret nasilja, terora i proizvoljnih uhićenja koji su nagovijestili represivni aparat fašističke i nacističke vladavine. Za Kraljevinu SHS D'Annunzijevo okupacija Rijeke predstavljala je jednu od mnogih kriza s kojima se nova država suočila u neposrednom poslijeratnom razdoblju. Dok se jugoslavenska država borila s unutarnjim organizacijskim problemima i raznim izazovima u svojim pograničnim krajevima, riječki događaji smjenjivali su se između vijesti na naslovnicama i neprilika na periferiji. Hrvati i Slovenci su riječku krizu gledali kao nešto od nacionalnog interesa daleko više od političara u Beogradu, a to se odrazilo i na novinsko izvješće D'Annunzija.¹⁹ Dok su neke novine isticale nasilje i teror koji su D'Annunzijevo sljedbenici izvršavali prema slavenskom stanovništvu na Kvarneru i u Dalmaciji, drugi su isticali farsične napore budućeg diktatora da pripoji područja za koja su Hrvati smatrali da im pripadaju. Okupacija Rijeke bila je jednako problematična i za talijansku vladu, koja je prešutno podržavala teritorijalno širenje, ali se bojala razljutiti svoje saveznike i brinula se da bi D'Annunzijevo popularnost potencijalno ugrozila cijelu talijansku političku strukturu.

Ne samo da su talijanski ratni veterani, *arditi*, anarhisti, futuristi, fašisti i sve druge vrste avanturista pohrlili u Rijeku kako bi sudjelovali u D'Annunzijevom radikalnom političkom eksperimentu, nego su i novinari iz cijelog svijeta željno izvještavali o tome što se događa u ovom lučkom gradu. Na primjer, bombastičan naslov 16. rujna 1919. u novinama *New York Herald* glasio je „D'Annunzijevo napad uzbuđuje cijelu Europu.”²⁰ Uz brojne nove studije koje su objavili talijanski povjesničari i Fondazione Il Vittoriale degli Italiani, stogodišnjica je inspirirala niz publikacija u Hrvatskoj koje donose nove perspektive o D'Annunzijevoj vladavini gradom. Dok se talijanski narativi još uvijek usredotočuju na navodnu revolucionarnu energiju D'Annunzija i njegovih sljedbenika,²¹ nedavne izložbe i publikacije hrvatskih povjesničara nastojale su naglasiti negativne posljedice šovinističkih, imperijalističkih, seksističkih i nasilnih aspekata D'Annunzijeve razdoblja bez da ga se isključivo tumači kroz fašističko-antifašističku dihotomiju.²² Ovaj se prilog, međutim, usredotočuje na suvremeno izvještavanje o događajima u Rijeci, s naglaskom

19 Diplomatska je korespondencija između vlade u Beogradu i predstavnika u Parizu 1919.-1920. otkrila da je jugoslavensko rukovodstvo vjerovalo da je Rijeka od ključne važnosti, ali velik broj drugih poslijeratnih problema značio je da se samo ograničena količina sredstva mogla posvetiti pitanju napora pojedinaca poput Ante Trumbića. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), Jugoslavenski odbor, Fond Ante Trumbić, kutija 65.

20 *New York Herald*, 16. rujna 1919., str. 1.

21 Velika izložba u Trstu naglašavala je navodne revolucionarne aspekte D'Annunzija u Rijeci, ne uzimajući u obzir posljedice protivnicima ovog režima. Vidi katalog Giordana Bruna Guerrija, *Disobbedisco: La rivoluzione di D'Annunzio a Fiume, 1919-1920* (Trieste: Contemplazioni, 2019.).

22 Katalog riječkog odgovora na Tršćansku izložbu usredotočuje se na dnevnik Zore Blažić, još jedne žene koju je D'Annunzio nadvladao, i prikazuje Rijeku kao „mučenički grad”. Vidi Tea Perinčić i Ana-Maria Milčić, *D'Annunzijevo mučeništvo* (Rijeka: Pomorski i povijesni muzej hrvatskog primorja, 2019.). Državni arhiv u Rijeci izdao je i uređeni svezak koji sadržava materijal s izložbe „Rijeka 1919: Fašizam prije fašizma” i druge tekstove temeljene na dokumentima čuvanim u Rijeci. Vidi *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, br. 61-62, 2020.

na različite prikaze D'Annunzija, a ne na ispitivanje kronologije njegova vremena u gradu.

Novine i reprezentacije

Tijekom cijele 1919. Europa je i dalje bila potresena političkom nestabilnošću koja je rezultat posljedica Prvog svjetskog rata, pandemije španjolske gripe i revolucija diljem kontinenta. Usprkos svim tim dramatičnim događajima, sudbina Rijeke i tekući poslijeratni pregovori u Versaillesu dobili su popriličan publicitet ne samo u regionalnim novinama koje su izravno pogođene konačnim teritorijalnim odlukama, već i u međunarodnom tisku. D'Annunzijeva okupacija Rijeke u rujnu 1919. osigurala je nastavak pozornosti, pogotovo zato što je situacija ostala nepredvidiva svih petnaest mjeseci koliko je ovaj ratnik i pjesnik boravio u gradu.

U vrijeme kada je D'Annunzio ušao u grad na čelu svojih iredentističkih postrojbi, novine u novoosnovanoj Kraljevini SHS objavljivale su više nego ikad zbog prestanka ratne cenzure.²³ Vodeće novine u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu bile su prepune vijesti iz drugih medijskih izvora i oskudno ilustrirane, za razliku od onih u Sjedinjenim Državama koje su više težile senzacionalizmu s dramatičnim fotografijama i crtežima. Zagrebački dnevnik *Obzor* (1871.–1941.) i *Novosti* (1907.–1941.) bili su usmjereni na intelektualne krugove, dok je *Jutarnji list* (1912.–1941.) bio namijenjen široj publici i sadržavao kraće članke. Novine kao primjerice *Hrvat* (1913.–1929.) i *Hrvatska misao* (1895.–1932.) zastupale su više nacionalističkih stavova koji su bili kritični prema Jugoslaviji, dok je *Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca* (1919.–1931.) izražavala projugoslavenske stavove. *Primorske novine*, objavljene na Sušaku, D'Annunzio je ugasio odmah nakon što je zauzeo Rijeku i Sušak, a nastavile su izlaziti tek 1921. godine. Splitske novine *Novo doba* (1918.–1941.) daju znatan uvid u stavove Dalmacije o poslijeratnim zbivanjima, tim više što je tamošnje slavensko stanovništvo pretrpjelo najviše gubitaka od agresivne talijanske ekspanzije. Ljubljanske dnevne novine *Slovenec* (1873.–1943.) i *Slovenski narod* (1895.–1942.) nisu bile tako kritične prema jugoslavenskom projektu kao neke hrvatske novine, ali su objavljivale stavove koji su dovodili u pitanje odlučnost Beograda da zaštiti obalna područja od talijanske aneksije. Za Hrvatsku su talijanska prisvajanja Rijeke, Zadra i Splita bila najveća prijetnja na jadranskoj obali, dok su Slovenci žalili zbog gubitka pristupa strateškoj luci Trst. Iako su novine *Politika* (1904.–1941.) bile najvažnije beogradske dnevne novine, pristup izdanjima iz 1919. bio je ograničen i umjesto njih su novine *Samouprava* (1919.–1941.) poslužile kao primarni izvor za srpske stavove o događajima u Rijeci. Te su novine analizirane od rujna do prosinca 1919. zbog prikaza D'Annunzija i njegovih akcija u Rijeci, stajališta o tome kako se Privremena vlada nosi s krizom i stajališta

23 Zagreb, grad s nešto više od 100.000 stanovnika 1921. godine, imao je 193 novina – 13 dnevnih, 52 tjednih, 30 dvotjednih i 98 mjesečnih novina. Ivana Šubić Kovačević, "Kontrola i zabrana oporbenog zagrebačkog tiska 1921. – 1929.," *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, sv. 48 (2016.), str. 335.

o sposobnosti međunarodne zajednice da pravedno riješi situaciju pregovorima. Budući da su gotovo sve novine prenijele izvješća i mišljenja mnogih drugih novina, posebice talijanskih, francuskih i američkih, naglasak je na člancima koji su napisani posebno za te novine, a ne preuzeti iz drugih izvora.

Prve vijesti o D'Annunzijevom dolasku u Rijeku pojavile su se u dnevnim novinama 13. rujna. No, potpuni razmjer onoga što se događalo bio je vidljiv tek 14. rujna i tijekom nadolazećih tjedana. Od tog trenutka, pogotovo u hrvatskim novinama, događanja su u Rijeci gotovo uvijek bila na naslovnim stranicama. Novine poput *Obzora* i *Jutarnjeg lista* obično su imale dio nazvan „Riječko pitanje” ili „Riječki problem”, dok se 1920. to češće nazivalo „Jadranskim pitanjem”, budući da su pregovori između Kraljevine Italije i SHS-a doveli do konačnog Rapalskog ugovora. Jugoslavenske su novine opširno pokrivala talijansku politiku i prenosile izvješća iz talijanskog tiska, no ovaj će se rad fokusirati na hrvatske, slovenske i srbijanske poglede na događanja u Rijeci, a ne na njihovu analizu događanja u Italiji, koji su svakako utjecali na D'Annunzijevo djelovanje tijekom 1919. i 1920. godine.

D'Annunzijevo riječki eksperiment također je bio zanimljiv čitateljima u Sjedinjenim Američkim Državama, budući da su brojni članci objavljeni u svim glavnim novinama, a zatim ponovno tiskani u stotinama lokalnih novina diljem zemlje. S obzirom na to da strani čitatelji nisu bili toliko emocionalno vezani za potencijalne teritorijalne promjene ili unutarnje političke rasprave, članci u američkom tisku često su se fokusirali na lik samog D'Annunzija, često objavljujući dramatične fotografije ili izvještavajući o njegovim brojnim ljubavnicama. Talijansko-američke zajednice s nestrpljenjem su pratile vijesti o D'Annunziju. Čak su bile i domaćini raznih događaja koji su pokazali njihovu potporu njegovom hrabrom osvajanju Rijeke.

Prilog 4: *The Boston Globe*, “D'Annunzio, Flaming Spirit,” 21. rujna 1919., str. 60

Riječka kriza i metafore tijela

Od samog početka riječke krize metafore tijela koristili su i talijanski i jugoslavenski izvori u polaganju prava na luku. Italija, koja je žrtvovala toliko mladića u besmislenim borbama na Krasu i Trentinu, tvrdila je u Versaillesu da zaslužuje teritorijalnu kompenzaciju kako bi smirila svoje nemirno stanovništvo i prigušila glasne vladine kritičare poput D'Annunzija.²⁴ Premijer Vittorio Orlando i njegov nasljednik Francesco Nitti pokušali su uvjeriti Saveznike da prihvate maksimalne teritorijalne zahtjeve Italije. No, to je spriječilo inzistiranje američkog predsjednika Woodrowa Wilsona da se Rijeka dodijeli Kraljevini SHS kako bi novostvorena zemlja dobila funkcionalnu luku, što je potaknulo D'Annunzija da intervenira. General Giuseppe Garibaldi rekao je novinarima da je kriza „rezultat šestomjesečnog čekanja Talijana na pravedno rješenje i da je ogorčenost koja se pojavila i praktički pretvorila u pobunu posljedica neprijateljstva predsjednika Wilsona osobno prema talijanskim težnjama.”²⁵

Čak i prije D'Annunzijeva upozorenja na izobličenu pobjedu u listopadu 1918. talijanski su se iredentisti oslanjali na metafore tijela kada je Rijeka bila u pitanju. Ova je karakteristika posebno istaknuta u izložbi *D'Annunzijeva mučenica* otvorenoj 2019. u Guvernerovoj palači u Rijeci. Povjesničarka i kustosica Tea Perinčić tvrdi da su „ikonografija i retorika talijanskih umjetnika, te retorika riječkih protalijanskih stanovnika nedvojbeno povezivali Rijeku s Italijom, prikazujući je kao mladu ženu čije je tijelo česta meta fizičkih napada.”²⁶ Futuristi poput Filippa Tommasa Marinettija usporedili su žensko tijelo s teritorijem i nacijom, što je replicirano u poeziji, slikama, kolažima i drugim umjetničkim djelima.²⁷

Hrvatski je tisak također koristio metafore tijela kao argumente protiv pripajanja Rijeke Italiji. Samo dva dana nakon D'Annunzijevo ulaska u Rijeku, *Jutarnji je list* imao veliki članak na naslovnoj stranici u kojem je objavljeno da je „Rijeka naše životno pitanje i zato moramo na nju paziti onako, kako čovjek pazi na svoje najnežnije i najosjetljivije organe, kod kojih svaka neznatna ozljeda može uzrokovati životnu opasnost.”²⁸ Ponavljajući Wilsonove argumente o važnosti Rijeke za novu jugoslavensku državu, *Obzor* je napisao:

„Rijeka je naša žila kucavica, naša vrata u svijet, za sada i za dugo jedino pristanište, gdje bi sidra naših ladja mogla da tonu u sigurnosti. Kad dodjemo opet do otete nam mornarice, bez Rijeke bi imali jato beskućnih galebova. Rijeka nije samo jedno naše sentimentalno

24 Mark Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front, 1915. - 1919.* (London: Faber i Faber, 2008.), str. 376-377.

25 *Chicago Tribune*, 25. rujna 1919., str. 12. Vidi također Ledeen, *D'Annunzio*, str. 36-41.

26 Perinčić, *D'Annunzijeva mučenica*, str. 16.

27 Ana-Maria Milčić, „From Paper Maps to Female Flesh: Futurists and Satirists in D'Annunzio's Rijeka”, u Perinčić i Milčić, *D'Annunzijeva mučenica*, str. 52.

28 *Jutarnji list*, 14. rujna 1919., str. 1.

pitanje...Rijeka je srce i nož ne smije tako daleko.”²⁹

Članak također spominje gubitak austro-ugarske mornarice i trgovačke flote, za koju se Jugoslavija nadala da će se oporaviti od Saveznika. Fizička šteta gubitka Rijeke naglašena je u nizu tekstova koji su apelirali na odlučnu akciju za intervenciju u ime grada, poput drugog članka u *Jutarnjem listu* koji dramatično navodi kako „Svaki nerv, svaka žila u tijelu našeg izmučenog naroda, titra od beskrajne boli u osjećaju da mu opet režu njegova živa uda.”³⁰

Prikazi D'Annunzijevoeg zanimanja kao farse

Izvjštaji koji su stizali iz Rijeke tijekom cijelog rujna bili su zbunjujući, kontradiktorni i utemeljeni više na glasinama i tračevima nego na čvrstim činjenicama – što je bilo razumljivo. Dok su Hrvati i drugi netalijani napuštali Rijeku, novinari su pokušavali ući u grad kako bi saznali što se zapravo događa. Prva značajnija izvješća objavljena su 14. rujna, ali *Jutarnji list* zabilježio da „vijesti, koje dolaze iz Rijeke, s jedne su strane alarmantne i senzacionalne, dok su s druge strane vrlo zavijene, nejasne i nepouzdanе.”³¹

D'Annunzio je već bio poznata ličnost diljem Europe čak i prije Prvog svjetskog rata, a tijekom sukoba je dobio mnogo publiciteta zbog svoje opsjednutosti samopromocijom. Njegovo sudjelovanje u napadu torpiljarkama na austrougarsku mornaricu u Bakarskom zaljevu (*Beffa di Buccari*) i bacanje letaka iz aviona iznad Beča pridonijelo je njegovu imidžu ratnog heroja, no hrvatska je javnost znala za njegovu umjetničku produkciju, ali i javne skandale. Stoga je bio prikazivan kao karikatura klauna, a ne kao vojskovođa. Nekoliko dana nakon što je situacija postala jasnija, *Obzor* je objavio članak koji naglašava tragikomične aspekte D'Annunzijeve ulaska u grad:

„Komedijaštvo riječkih Talijanaša i nacionalističkih elemenata Italije došlo je u svoju najkomičniju fazu. D'Annunzio pjeva svoju najfrazerskiju poemu. U očima prevarene talijanske javnosti D'Annunzio se izdiže poput novoga Garibaldija, dok za svakog iole nepristranog i ozbiljnog promatrača ovaj pothvat nije ništa drugo nego obična gesta talijanskog Don Kihota.”³²

Ljubljanski *Slovenski narod* objavio je sličnu usporedbu na naslovnoj stranici 16. rujna, navodeći da se „komična figura D'Annunzija ne može

29 *Obzor*, 23. rujna 1919., str. 1. Ovaj je članak napisao Josip Jedlowski, odvjetnik i bivši član Jugoslavenskog odbora koji je bio frustriran nesposobnošću Kraljevine SHS da brani interese Hrvata i Slovenaca, posebice u primorju. Pronijelivo je primijetio da su se vojnici koji su slijedili D'Annunzia u Rijeci toliko bunili protiv vlastite vlade, koliko su bili zainteresirani za proširenje talijanskih granica.

30 *Jutarnji list*, 24. rujna 1919., str. 1.

31 *Jutarnji list*, 14. rujna 1919., str. 1.

32 *Obzor*, 17. rujna 1919., str. 1.

usporediti s Garibaldijem.³³ Ovaj motiv D'Annunzija kao budale ili klauna, u kojem je često prikazan kako svira harfu, nastavio se tijekom cijele riječke krize, u karikaturama objavljenim u satiričnom tjedniku *Koprive*. Jedna karikatura iz 1920. izložena na izložbi *D'Annunzijeva mučenica* ne uključuje samo ovu klaunovsku verziju D'Annunzija, već je Jugoslavija predstavljena izmučenim tijelom žene koja je spremna da bude raskomadana na mirovnoj konferenciji.³⁴

Novine *Obzor*, možda najozbiljniji zagrebački dnevnik, često su objavljivale naslove koji su isticali apsurdnost D'Annunzijeva pothvata, kao npr. „D'Annunzijevo komedijaštvo”³⁵ 14. rujna i „Riječka ekspedicija je čisti teater” 18. rujna.³⁶ *Hrvat*, više nacionalistički i kritički list, objavio je 15. rujna naslov u čijem se tekstu radilo o „Riječkom škandalu.”³⁷ Čak je i *New York Times* komentirao da „unatoč ozbiljnosti fiumanske situacije, D'Annunzijevom državnom udaru, koji čak ima i neke karakteristike komične opere, duhovite značajke ne nedostaju.”³⁸ Činilo se da su ovakvi članci u početku pokušavali smanjiti prijetnju, kao i posramiti D'Annunzijeve pristaše unutar grada. Međutim, prividna apsurdnost te situacije ubrzo je postala mračnija kako su glasine o represivnoj strani D'Annunzijeve vladavine doprle do Zagreba.

Prikazi D'Annunzija kao diktatora

Dok su se u mnogim prvobitnim člancima i izvješćima pokušavali istaknuti apsurdni postupci D'Annunzija i njegovih sljedbenika, izvješća su se sve više počela fokusirati na teror i napade na netalijansko stanovništvo i sve političke protivnike. Tijekom 1919. godine novine su već izvještavale o metodama zastrašivanja koje je talijanska vojska koristila na slavenskom stanovništvu u Istri, Dalmaciji i Rijeci, što potvrđuju izvješća o progonstvu pisana ministru vanjskih poslova Kraljevine SHS Anti Trumbiću.³⁹ Nakon ulaska D'Annunzija i njegovih legionara u Rijeku i Sušak, mnoge su izbjeglice koje su bježale iz Rijeke najprije otišle u Bakar i Kraljevicu, a zatim u Zagreb, a njihove su priče tiskane u novinama. Organizirani su prosvjedni marševi, objavljujuna su otvorena pisma, a u uredničkim komentarima se pozivalo na odlučno djelovanje ne samo Zagreba nego i cijele Jugoslavije. U svrhu pobuđivanja emocija, novine su se pozivale na najstrašnije priče o premlaćivanju, pljačkama, zatvaranju, pa čak i ubojstvima kako bi se iznijeli argumenti za trenutni povratak Rijeke u Kraljevinu SHS. Štoviše, kako se D'Annunzijev položaj sve više učvršćivao i sve veći broj njegovih pristaša se

33 *Slovenski narod*, 16. rujna 1919., str. 1.

34 *Koprive*, 7. veljače 1920., str. 5, ponovno tiskano u Perinčić, *D'Annunzijeva mučenica*, str. 65.

35 *Obzor*, 14. rujna 1919., str. 1.

36 *Obzor*, 18. rujna 1919., str. 1

37 *Hrvat*, 15. rujna 1919., str. 1.

38 *New York Times*, 23. rujna 1919., str. 4.

39 Arhiv HAZU-a, Jugoslavenski odbor, Fond Ante Trumbić, kutija 3. Ova kutija sadrži brojna pisma, svjedočanstva i izvješća iz područja koja su kontrolirala talijanske trupe od 1918. kao i Rijeku nakon D'Annunzijeve okupacije.

Za razliku od nekih prvobitnih prikaza apsurdna D'Annunzijevo pothvata u Rijeci, zagrebačke novine počele su izvještavati scene terora i senzacionalističke opise krvoločnih *ardita*. Dana 15. rujna *Jutarnji list* je objavio dramatičan članak na naslovnoj stranici:

Na Rijeci, kao i svojim okolišnim mjestima, vlada panika, jer Talijani, a pogotovo njihovi vojnici, izvadaju silna nasilja. Naš narod u smrtnom strahu bježi iz Rijeke pa je sav Bakar krcat bjeguncima. Arditi sa izvučenim bodežima su provalili u grad i groze se pokoljem. Naš narod je grozno uplašen jer se vidi bez pomoći.⁴⁰

Zanimljivo je kako su novine opisivalo Riječane tijekom ove krize. D'Annunzio i Talijani (i oni koji su otprije u Rijeci i oni koji su u grad ušli nakon 12. rujna) očito su na jednoj strani, dok se s druge strane, koja se obično prikazuje kao žrtva, nalaze „naši ljudi” (ili naš narod), „Hrvati”, ili „Jugoslaveni”. Dok se izraz Hrvati ponekad koristio za isticanje hrvatskog polaganja pravo na grad, šira uporaba izraza „naši ljudi” je realističniji opis višenacionalnog mozaika stanovništva Rijeke koje su D'Annunzijevo vojnici potencijalno ugrožavali. Dana 16. rujna *Obzor* je izvijestio da su D'Annunzijeve trupe uhitile preko četiri stotine građana u Rijeci i 130 na Sušaku, te da su uništile štamparske strojeve *Primorskih novina*.⁴¹ Sve su novine prenosile procjene o rastućem broju vojnika u Rijeci, naglašavajući ne samo opasnost za Riječane, već i daljnje širenje na Kvarnerske otoke i Dalmaciju.

Autori dnevnih novina počeli su objavljivati sve dramatičnije naslove nekoliko dana nakon što je D'Annunzio preuzeo dužnost od Talijanskog nacionalnog vijeća i pristao djelovati kao zapovjednik. *Obzor* je upozorio čitatelje na „Strahovladu na Rijeci”⁴², *Jutarnji list* je opisao „Anarhiju na Rijeci,”⁴³ dok se *Hrvat* žalio da „Talijanski banditi nastavljaju na Rijeci svoju otimačinu i zulum pred očima svih velikih vlasti.”⁴⁴ Ove scene su naravno u dramatičnoj suprotnosti sa slikama gomile koja maše zastavama i slavi D'Annunzijevo dolazak i nadu da će Rijeka biti priključena Italiji. Rad Renza De Felicea iz 1960-ih i 1970-ih revidirao je prethodni fašistički narativ i utjecao na novu generaciju znanstvenika. Neka naknadna tumačenja usredotočila su se na atmosferu nalik festivalu koja je bila dio D'Annunzianskog stila politike. Primjerice, Michael Ledeen opisuje da je Rijeka, „iako je bila u središtu ozbiljne diplomatske oluje – često bila poprište trajne proslave najburnije vrste. Ova vesela atmosfera bila je karakteristična za Fiume, što su primijetili svi koji

40 *Jutarnji list*, 15. rujna 1919., str. 1.

41 *Obzor*, 16. rujna 1919., str. 1.

42 *Obzor*, 16. rujna 1919., str. 1.

43 *Jutarnji list*, 17. rujna 1919., str. 1

44 *Hrvat*, 15. rujna 1919., str. 1.

su tamo išli.⁴⁵ Knjiga Claudije Salaris „*Alla festa dell rivoluzione*” još dalje odmiče pojam kaotične proslave, implicirajući da je cijeli grad bio u zahvatu revolucionarne kreativnosti koja uključuje „slobodnu ljubav i emancipaciju žena, korištenje droga i argumenata za ukidanje zatvora i novca, kao i kritiku službene politike i traženje ekonomskih modela koji se ne temelje na profitu uz zaštitu rada (uključujući minimalnu plaću); nadalje, postojao je otpor velikim silama, obrana potlačenih naroda, klasa i pojedinaca, bogatstvo različitosti i uporišta otpora svjetskom poretku.”⁴⁶ Fikcionalizirani prikaz Rijeke pod D'Annunzijom Brucea Sterlinga dovodi ideju revolucionarnog festivala do krajnosti u romanu „*Piratska utopija*”, što je izraz koji je također koristio anarhist Hakim Bey.⁴⁷ Slično tome izložba *Disobbedisco*, održana u Trstu 2019., se fokusira na D'Annunzijevo „revolucionarnu viziju” i veliča borbenu estetiku njegovih sljedbenika, samo kratko spominjući „marginalizaciju protivnika”.⁴⁸ Dok politički i društveni eksperimenti u D'Annunzijevoj Rijeci svakako zaslužuju analizu, promatrajući ovo razdoblje kao festival zanemaruju se žrtve onih koji se nisu uklapali u pjesnikov nacionalistički, šovinistički, imperijalistički, a često i seksistički okvir, kako se može vidjeti u tadašnjim novinama koje su izvještavale o izbjeglicama iz grada. Tea Perinčić također tvrdi da je „nemoguće uočiti niti jednu pozitivnu društvenu promjenu koju je donijela ova tzv. revolucija. Osim – nažalost – fašizma, u Rijeci tada nije uveden niti jedan novi način uređenja društva.”⁴⁹

Dok su mnogi u Rijeci i Sušaku prihvatili novi D'Annunzijevo stil politike, jugoslavenske su novine izvještavale o stotinama ljudi koji su bježali ili bili protjerani iz grada. *Jutarnji list* izvijestio je da „Sve bježi što može na sve strane u primorske gradove i dalje po Hrvatskoj. Čitave noći čuje se buka, pucnjava i galama...Narod je uvjeren da će se zbiti još strašniji događaji.”⁵⁰ Dok su mnogi članci u novinama bili skloni preuveličavanju uskraćivanja prava D'Annunzijevo vojnika i njihove navodne krvoločnosti, nedavna istraživanja pokazala su jasniju sliku pojedinaca koji su pobjegli iz grada u jesen 1919. godine. Zagrebačke novine u rujnu i listopadu objavile su brojne pozive građanima koji su napustili Rijeku da se prijave u Odbor za riječke izbjeglice (Odbor bjegunce za Rijeku), što povjesničarima omogućuje da procijene koliko je ljudi pobjeglo. Miheal Sobolevski navodi nepotpuni registar od 1507 imena, iako je vjerojatno da je broj veći.⁵¹ Časopis Riječkog arhiva objavio je u lipnju 2020. zbirku svjedočanstava, dokumenata i fotografija

45 Michael A. Ledeen, *D'Annunzio: The First Duce* (New Brunswick: Transaction Press, 2002.), str. 60.

46 Claudia Salaris, *Na zabavi revolucije: Umjetnici i slobodnjaci s D'Annunzijem u Rijeci* (Opatija: Shura, 2011.), str. 182.

47 Bruce Sterling, *Pirate Utopia* (San Francisco: Tachyon, 2016.).

48 Guerri, *Disobbedisco*, str. 187-189.

49 Perinčić, *Rijeka ili smrt*, str. 204.

50 *Jutarnji list*, 19. rujna 1919., str.2.

51 Vidi Miheal Sobolevski, „Egzodus hrvata iz Rijeke u vrijeme D'Annunzijeve vladavine,” *Rijeka*, izdanje 8, br. 2 (2003.), str. 66; Antun Giron, „Prilike na riječkom području i egzodus istarskih hrvata između dvaju svjetskih ratova,” u Marino Manin, izdavač, *Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus hrvata* (1918.-1943.) (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.), str. 250.-252.

vezanih uz nasilje nad slavenskim stanovništvom i druge represivne aspekte D'Annunzijeve vladavine, pružajući dodatni materijal za suprotstavljanje revolucionarnom festivalskom narativu.⁵²

Uz prikaze nasilja u Rijeci i Sušaku, u hrvatskim se novinama tijekom rujna i listopada nagađalo o D'Annunzijevim sljedećim potezima i potencijalnim prijetnjama Šibeniku, Trogiru, Splitu i drugim jadranskim gradovima Kraljevine SHS. Prema dramatičnim naslovima, pjesnik-ratnik kao da je bio spreman svakog trenutka rekreirati riječki pothvat, stvarajući paniku uz obalu. Na naslovnoj stranici *Jutarnjeg lista* 24. rujna stoji upozorenje: „Još se nije stvar s Rijekom raščistila, a Talijani već presižu i na Dalmaciju, bave se namjerom da okupiraju Split i Trogir i da zauzmu u Dalmaciji daleko više, nego sto im je dano u londonskom paktu.“⁵³ Splitske novine *Novo doba* koristile su D'Annunzijevu prijetnju za kritiziranje protalijanskih skupina u dalmatinskim gradovima, optužujući ih da su oportunisti koji žele ostvariti svoje plitke interese protiv Kraljevine SHS.⁵⁴ Dok je admiral Enrico Millo bio čvrsto ukorijenjen u Zadru (*Zara*) i osigurao da grad ostane pod kontrolom Italije, još jedna D'Annunzijanska okupacija na jadranskoj obali nikada se nije ostvarila.

Rijeka i Velesile

Iako je Kraljevina SHS bila u relativno lošem položaju u poslijeratnim pregovorima, Srbija je tijekom rata bila na strani Saveznika, a američki se predsjednik Wilson zalagao za rješenje za Rijeku koje nije uključivalo pripajanje Italiji. Stoga su brojne novine odražavale nadu kako će Velesile u konačnici riješiti riječku krizu i pronaći šire rješenje za Jadransko pitanje, drugim riječima, da će ograničiti talijansku kontrolu nad istočnom obalom Jadrana. Iako je srpska vojska dočekanica kao sila koja bi se mogla učinkovito suprotstaviti talijanskim trupama, postalo je jasno kako Beograd neće zaratiti s Italijom i da je kontrola vojne situacije na terenu učinkovitija u određivanju konačnih granica nego oslanjanje na diplomatske pregovore. Štoviše, mnogi su analitičari u tisku vjerovali kako Italija igra dvostruku igru, javno kritizirajući D'Annunzija, ali zapravo podupirući njegovu avanturu.⁵⁵

Novinari *Jutarnjeg lista* izrazili su taj osjećaj frustracije i spoznaje kako su Velesile u konačnici pregovarale za svoje interese:

Jasno je da se ovdje vodi jedna nepoštena igra na račun našeg naroda.
Naš je narod vjerovao u pravdu onih, koji su svečano naglasili

52 *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, br. 61-62, 2020. Vidi i katalog *Rijeka 1919: Fašizam prije fašizma, D'Annunzio i Danuncijada u gradivu Državnog arhiva u Rijeci* (Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2019.).

53 *Jutarnji list*, 24. rujna 1919., str. 1.

54 *Novo doba*, 1. prosinca 1919., str. 2.

55 *Jutarnji list* odnosio se na „dvoličnu i perfidnu ulogu“ talijanske diplomacije. *Jutarnji list*, 14. rujna 1919., str. 2.

samoodredjenje naroda. On je sa zebnjom u srcu, ali ipak mirno čekao vrlo spore odluke mirne konferencije, vjerujući u pobjedu svoje pravedne stvari, dok su Talijani već u početku prekršili utanačenje izmedju saveznika, okupiraviši Rijeku.⁵⁶

Mnogi su u Hrvatskoj znali kako su na gubitničkoj strani rata, ali su se nadali kako će ih ujedinjenje sa Srbijom smjestiti u pobjednički tabor i da će im kao Jugoslavenima dati bolje šanse za pregovaračkim stolom, osobito nakon Wilsonove potpore tijekom 1919. No, pregovori su se otegli, što je rezultiralo time da je Orlanda na mjestu premijera u Italiji zamijenio Nitti, dok se Kraljevina SHS borila sa svojim unutarnjim problemima. Nakon D'Annunzijeovog dramatičnog pokušaja da izađe iz bezizlaznog položaja, jugoslavenski gnjev prema međunarodnoj zajednici mogao se jasno osjetiti u tisku. Nacionalne novine *Hrvat* gorko su primijetile: „Opet je jednom svečano priznata premoć sile nad pravom, i to u času, kad se u Parizu radi oko kršenje sile i uspostave prava“.⁵⁷ Ljubljanski *Slovenec* bio je nešto optimističniji u sposobnosti Velesila da privedu kraju D'Annunzijevu avanturu, navodeći „pa ćemo pričekati posljednju Wilsonovu riječ prije nego se prepustimo radosti talijansko-francusko-engleskog dogovora koji nam donekle osigurava Rijeku ...i ne jamči ništa drugo.“⁵⁸

Dok su bijes i dvojba prema Velesilama rasli kako se kriza odvlačila u 1920., slovenske su i hrvatske novine također svoju kritiku usmjerile na političko središte nove jugoslavenske države, odnosno na nespremnost Beograda da zauzme jači stav u borbi za Rijeku.

Prilog 6: D'Annunzio baca konfete u lice Clemenceaua, *Koprive*, 14. veljače 1920.

56 *Jutarnji list*, 24. rujna 1919., str. 1.

57 *Hrvat*, 15. rujna 1919., str. 1.

58 *Slovenec*, 21. rujna 1919., str. 1.

Kritika jugoslavenskih političara

Iako su mnogi Hrvati bili nezadovoljni načinom na koji je izvršeno ujedinjenje sa Srbijom 1918., bilo je jasno da bi bez intervencije srpske vojske cijela obala odavno bila izgubljena, odnosno pripojena Italiji. Ipak, unutarnje podjele i spoznaja da se neće stvoriti utopijska južnoslavenska država koju su mnogi prijeratni Jugoslaveni zamišljali rezultirale su sve većim kritikama Beograda, posebno nakon što je ukinuta ratna cenzura tiska. Premda će ona biti ponovno uvedena 1921., tijekom riječke krize novine su općenito imale popriličnu slobodu, a hrvatski su i slovenski novinari iskoristili D'Annunzijevu avanturu kako bi doveli u pitanje kompetentnost političara diljem zemlje.

Obzor, najprestižniji zagrebački dnevnik, 21. je rujna otvoreno postavio pitanje „Zašto ne reagira Beograd, čemu se ne javlja Zagreb, zar spavaju svi ostali nasi gradovi?“⁵⁹ Odjekujući uobičajenu kritiku političke elite, *Jutarnji list* krenuo u napad ne samo na nesposobnu vanjsku politiku, nego na cijeli sustav: „Država stenje u grču ekonomskih i socijalnih kriza, a naši vlastodršci ne će da ih spreče radi stranačkih interesa, što više, oni ih raspiruju.“⁶⁰ Slovenski dnevnik *Slovenski narod* objavio je 16. rujna poduže mišljenje o riječkoj krizi, ističući ne samo da je gubitak Rijeke opasnost za cijelu Kraljevinu SHS i one koji su poginuli boreći se za nju, već i da oporba treba zauzeti stav:

Opasnost se pojačala za cijelu Jugoslaviju, a posebno za Hrvate i Slovence. Osim Rijeke, ostatak zapadne Istre (tzv., Wilsonova crta), planina Snežnik, željeznica u Šempeteru pri Gorici i Notranjska bile su u opasnosti. Nema Amerikanaca. Uvijek smo bili demokratični, zagovarali potrebu dogovora i da političke stranke moraju žrtvovati svoje interese za interes naroda. Oštro osuđujemo takozvane makinacije oporbe i njezinih čelnika.⁶¹

Zaključak

Okupacija Rijeke Gabrielea D'Annunzija trajala je petnaest mjeseci, a od početka do kraja ovaj je događaj opširno praćen u novinama s obje strane Jadranskog mora kao i s obje strane Atlantskog oceana. Tisak je često bio pun glasina, dezinformacija, propagande i nagađanja, ali novo čitanje ovog materijala pruža povjesničarima uvid u to kako su suvremene reprezentacije utjecale na političke odluke i stavove. Historiografija D'Annunzijeve Rijeke dugo je bila pod utjecajem autoritarnih režima, prvo u Italiji, a potom i u Jugoslaviji, a posljednjih godina dolazi do eksplozije novih istraživanja, izložbi i konferencija u sklopu stote obljetnice ovog složenog povijesnog razdoblja.

59 *Obzor*, 21. rujna 1919., str. 1

60 *Jutarnji list*, 24. rujna 1919., str. 1

61 *Slovenski narod*, 16. rujna 1919., str. 1

Kao što pokazuju neke kontroverzije iz 2019., primjerice nacionalistička provokacija Vodoinstalatera opisana na početku ovog priloga, D'Annunzio nastavlja opčinjavati, ali i dijeliti znanstvenike u regiji. Zsigurno ne postoji jedna Rijeka pod D'Annunzijem, već mnogo aspekata čovjeka i njegovog političkog eksperimenta koji zahtijevaju ne samo stalna istraživanja nego i dijalog, raspravu, debatu i spremnost na transnacionalno razumijevanje. No, također je važno ne biti previše ometen D'Annunzijanskim spektaklom i zaboraviti kako je ovaj drzak politički eksperiment koji se u Rijeci odvijao od 1919. do 1921. godine dramatično utjecao na živote ljudi, a u mnogim slučajevima ih je i zauvijek promijenio. Nasilje, nacionalizam i kult vođe kasnije su prihvatili razni politički pokreti 20. stoljeća koji su doveli do tragičnih ratova i diktatorskih režima, čiji se tragovi još uvijek mogu vidjeti u suvremenim populističkim pokretima diljem svijeta. D'Annunzio u Rijeci omogućuje nam zamišljanje kreativnog potencijala revolucionarne energije, ali služi i kao upozorenje na opasnosti netolerancije, isključivosti i estetike radikalnog nacionalizma.

Prilog 7: Spomenik D'Annunzija u Trstu (2019., Autor: Vjeran Pavlaković)

Popis literature

Natka BADURINA, "D'Annunzijeva okupacija Rijeke: prema transnacionalnom pamćenju." *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, br. 61-62 (2020): 143-160.

Ivo BANAC, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 1984.

Mile BJELAJAC, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1919-1921*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.

Ferdo ČULINOVIĆ, *Riječka država: Od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*. Zagreb: Povijesno društvo NR Hrvatske, 1953.

Dejan DJOKIĆ, *Elusive Compromise: A History of Interwar Yugoslavia*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Nedjeljko FABRIO, "Talijanska književnička Danuncijada." *Rijeka*, god. 8, br. 2 (2003): 31-41.

Robert GERWARTH, *Pobijedeni: Zašto nije završio Prvi svjetski rat, 1917-1923*. Preveo Mate Maras. Zagreb: Vuković & Runjić, 2018.

Antun GIRON, "Prilike na riječkom području i egzodus istarskih hrvata između dvaju svjetskih ratova." U Manin, Marino, ur. *Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus hrvata (1918.-1943.)*. Zagreb: Hrvatski institute za povijest, 2001.

Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska, 1918.-2008*. Zagreb: EPH, 2008.

Giordano Bruno GUERRI, *Disobbedisco: La rivoluzione di D'Annunzio a Fiume, 1919-1920*. Trst: Contemplazioni, 2019.

Lucy HUGHES-HALLET, *The Pike: Gabriele D'Annunzio, Poet, Seducer and Preacher of War*. London: Fourth Estate, 2013.

William KLINGER, "Danuncijsvo poimanje države i 'Karta talijanskog namjesništva Kvarnera.'" *Rijeka*, god. 8, br. 2 (2003): 69-83.

Michael A. LEDEEN, *D'Annunzio: The First Duce*. New Brunswick: Transaction Press, 2002.

Tea MAYHEW, *Krvavi Božić 1920: Riječka avantura Gabrielea D'Annunzija*. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog Primorja Rijeka, 2010.

Marko MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma: Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.

Ana-Maria MILČIĆ, "From Paper Maps to Female Flesh: Futurists and Satirists in D'Annunzio's Rijeka." U Tea Perinčić i Ana-Maria Milčić. *D'Annunzijeve mučenice*. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej hrvatskog primorje, 2019.

Goran MORAVČEK, *Rijeka: Između mita i prešućene povijesti*. Rijeka: Fluminensiana, 2018.

Philip MORGAN, *Italian Fascism, 1915-1945*, drugo izdanje. New York: Palgrave MacMillan, 2004.

Tea PERINČIĆ, *Rijeka ili smrt! D'Annunzijeve okupacija Rijeke, 1919-1921*. Rijeka: Naklada Val, 2019.

Tea PERINČIĆ i Ana-Maria MILČIĆ, *D'Annunzijeve mučenice*. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej hrvatskog primorja, 2019.

Povijest Rijeke. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1988.

Dominique REILL, *The Fiume Crisis: Life in the Wake of the Habsburg Empire*. Cambridge: Belknap Press, 2020.

Rijeka 1919: Fašizam prije fašizma, D'Annunzio i Danuncijada u gradivu Državnog arhiva u Rijeci. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2019.

Claudia SALARIS, *Na zabavi revolucije: Umjetnici i slobodnjaci s D'Annunzijem u Rijeci*. Opatija: Shura, 2011.

Mihael SOBOLEVSKI, "Egzodus hrvata iz Rijeke u vrijeme D'Annunzijeve vladavine." *Rijeka*, god. 8, br. 2 (2003): 59-68.

Bruce STERLING, *Pirate Utopia*. San Francisco: Tachyon, 2016.

Petar STRČIĆ, "D'Annunzio danas." *Rijeka*, god. 8, br. 2 (2003): 9-28.

Ivo SUČIĆ, "Rijeka 1919-1945." U Jakša Ravlić, ur. *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1953: 277-304.

Ivana ŠUBIC KOVAČEVIĆ, "Kontrola i zabrana oporbenog zagrebačkog tiska 1921. – 1929." *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, god. 48 (2016): 329-351.

Mark THOMPSON, *The White War: Life and Death on the Italian Front, 1915-1919*. London: Faber and Faber, 2008.

Ljubinka TOŠEVA-KARPOWICZ, *D'Annunzio u Rijeci: mitovi, politika i uloga masonerije*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2007.

Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, br. 61-62, 2020.

Summary

D'ANNUNZIO IN RIJEKA 1919: REPRESENTATIONS IN THE YUGOSLAV PRESS

Vjeran PAVLAKOVIĆ

The end of wartime censorship in the newly formed Yugoslavia (at the time known as the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes) allowed journalists and newspaper editors to publish more freely on the chaotic post-war events – revolutions, border changes, civil unrest - that transformed the European landscape. Gabriele D'Annunzio's occupation of Rijeka in September 1919 followed months of speculation about the territories that Italy would gain on the Eastern Adriatic, and immediately filled the headlines of newspapers from Zagreb to Belgrade and even the United States. While numerous history books have been written about the actual events of the sixteen months of Rijeka under D'Annunzio, this article analyzes how daily newspapers in Yugoslavia and the United States portrayed the situation in this contested port city during the first few months of occupation. While some papers emphasized the brutality of the occupation and the constant Italian nationalist threat to other coastal cities, others either ignored the events in Rijeka or characterized "D'Annunzio's adventure" as a clownish attempt at drawing attention to himself. Archives and other historical sources allow for a more systematic reconstruction of this period, yet the analysis of the press provides a new look at the media construction of this dynamic historical episode and the character of D'Annunzio himself.

Keywords: D'Annunzio, Rijeka, media, Yugoslavia, memory politics